

EROL KÖROĞLU, *Ottoman Propaganda and Turkish Identity, Literature in Turkey During World War I* (London: I.B. Tauris, 2007) 244 sayfa, ISBN: 978 1 94511 490 9

Erol Köroğlu'nun bu çalışması, Türk ve yabancı tarihyazımında sıklıkla değinilen ama pek de derinlemesine araştırılmamış olan Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı hükümetinin savaş propagandası ve bir Türk kimliği inşa edilmesi çabaları üzerinedir. Köroğlu, aslen bir edebiyatçıdır. Ancak bu çalışmasında Köroğlu'nun edebiyatçılıkla tarihçiliği itinalı bir şekilde bir araya getirdiği görülmektedir.

Kitabın kaynakçasına bakıldığında sadece Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı Devleti hakkındaki literatürün değil, asıl olarak bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda üretilmiş propaganda ve diğer yayınların incelendiğini görülmektedir. Bu husus çok önemlidir. Zira bu dönem hakkındaki hassaten İngilizce neşriyatta kişiler ve fikirleri tartışılırken bu kişilerin kendi yazdıklarına bakılmayıp bir takım ezberler üzerinden bazı iddialar serdedilmektedir.

Bu iddialardan en problematik olanı da İttihat ve Terakki hükümetinin 'ulus-devlet' kurma doğrultusunda ve imparatorluktaki 'diğer unsurları' dışlayıcı ve moda tabirle 'ötekileştirici' politikalar takip ettiğidir. Erol Köroğlu, bu tür iddiaların teleolojik okumalardan kaynaklandığı tespitini yapmaktadır. Yani ortada bilgi hatasından ziyade metodolojik bir problem vardır. Bazı tarihçiler, geçmişte bugünden okumakta ve sanki Türk milliyetçiliğinin ya da Türkcülüğün belirli bir seyri takip ederek ulus-devlet modelinde örgütlenmeye çalışan yeni Türkiye devletini doğurmuş olduğunu iddia etmektedirler. Erol Köroğlu, bunun böyle olmadığını, meselenin Türkcülüğü şad etmek ya da Türk milliyetçiliğini bayraklaştırmaktan başka bir şey olduğunu belirtmektedir. Yazar, Birinci Dünya Savaşı'nda İttihat ve Terakki hükümetinin devleti korumak ya da kurtarmak için kendisinden önceki Osmanlı hükümetlerinin yaptıkları gibi bir takım söylemler geliştirmeye çalışmış olduğunu anlatmaktadır. Yani, gerçekten de İttihat ve Terakki hükümeti savaş sırasında bir Türk kimliği inşa etmeye çalışmıştır. Ancak bunu da pek becerememiştir. Zira hükümet, sistematik olarak bunu yapabilecek ne fikri ne de fiziki alt yapıya sahipti. Ayrıca, son ana kadar İttihat ve Terakki hükümeti kendi içindeki farklılıkları (*diversity*) muhafaza etmişti. Hem Türkcüler, hem İslamcılar, hem Türk-İslamcılar, hem de Batıcılar değişik yer ve zamanlarda bir şekilde İttihat ve Terakki hükümetinin politikalarına destek vermişler ve/veya karşı çıkmışlardır. Yani bir nevi kaotik bir durum söz konusudur. Böylesi kaotik bir ortamda da somut ve sistematize edilmiş bir ideolojinin ortaya konması son derece zordur.

Köroğlu, 1914-1918 yılları arasında ortaya konan edebi eserlerde savaş sırasındaki propaganda çalışmalarının bir sonucu olarak bir milli kültürün oluşturulmaya çalışıldığını anlatmaktadır. Ancak bu proje başarısız olmuştur. Bu projede yer alan yazarlar bir yandan dönemin olaylarını yorumlarken bir yandan da kendi aralarında fikir kavgaları etmektedirler. Ortada hükümet tarafından belirlenmiş herhangi hegemonik bir ideoloji olmadığı için bu yazarlar kaotik bir ortamda kendi fikirlerinin devletin ideolojisi olması uğraşısı içerisindeydiler. Bu yüzden, Osmanlı İmparatorluğu'nda savaş döneminde geliştirilen propaganda Batı'daki gibi sistematik ve güçlü değildir. Bu yüzden hükümet, bir 'milli kimlik' inşası konusunda da pek de başarılı olamamıştır.

Köroğlu'na göre, Osmanlı savaş propagandasının başarısız olmasının birtakım sebepleri vardır. Birincisi, Osmanlı toplumunda okur-yazarlık oranı Batı'ya göre oldukça düşüktü. Bu yüzden, Batılı ülkelerin savaş propagandaları hedef kitlelere ulaşabilirken bu durum Osmanlı İmparatorluğu için söz konusu değildi. İkincisi, İttihat ve Terakki rejiminin kendisi bu propaganda faaliyetinin başarısız olmasının amillerindendi. Etkili bir propaganda için Batı'daki gibi 'master-plan'ların mevcudiyeti ve kurumlar arası koordinasyonun üst seviyede olması gerekiyordu. İttihat ve Terakki rejiminde propaganda konusunda ne bir strateji ne de kurumlar arası herhangi bir uyum vardı. Ayrıca, rejim çok ağır bir sansür uyguluyordu.

Uygulanan sansür de herhangi bir sistematik çalışmanın ürünü değildi. Gelişigüzel uygulanan sansür yüzünden propaganda faaliyetleri çok sınırlı kalmaktaydı. Dördüncü bir sebep ise Osmanlı İmparatorluğu'nda propaganda faaliyetlerinde kullanılacak neşriyat için gerekli kâğıt yurtdışından sağlanıyordu. Doğal olarak kâğıt tedarikinde dışarı bağımlı bir hükümetin etkili bir propaganda faaliyeti yürütmesi olanaksız oluyordu. Beşincisi, İttihat ve Terakki Partisi'nin kendisi çok karışık, karmaşık ve belirsizdi (*too complicated, too complex and too ambiguous*). Bu yüzden Parti, toplumu ikna etme ve hegemonik bir ideoloji ortaya koyma hususunda çok zorlanıyordu. Duruma göre propaganda ve ideolojik söylem geliştiriliyordu. Mesela; zaman zaman Osmanlılık öne çıkarılıyordu. Arap isyanı sırasında ise İslamcılık vurgulanıyordu. Aynı zamanda Kafkasya'daki seferler devam ettiği için bir yandan da Turancılık dillendiriliyordu. İttihat ve Terakki Partisi bu üç farklı ideolojiyi devam ettirmekte ve birbiriyle uyumlu hale getirmekte doğal olarak zorlanmaktaydı. Ayrıca üç farklı ideolojiye aynı anda vurgu yapıldığı için durumu Osmanlı kamuoyuna açıklamak da pek kolay olmuyordu. Son olarak; İttihat ve Terakki liderleri genel bir hükümet propagandası geliştirmek yerine kendi bireysel propagandalarını yapıyorlardı. Bu propagandalar zaman zaman birbirleriyle çelişiyordu. Bu da hükümeti zor duruma düşürüyordu.

Köroğlu, savaş sırasında birbirleriyle rekabet eden dört baskın ideoloji olan Osmanlılık, Türkçülük, Batıcılık ve İslamcılık hakkında da önemli tespitlerde bulunmaktadır. Türkçü, Batıcı ve İslamcı ideolojilerin bilinen isimleri ve yayınları vardı. Ancak Osmanlılık için bu pek söz konusu değildi. Ancak buna rağmen Osmanlılık cereyanı politik sahada devamlı kendisini gösterebiliyordu. Hatta diğer üç ideolojiye bağlı olan yazarlar zaman zaman Osmanlılık düşüncesine destek veren yazılar kaleme alıyorlardı. Erol Köroğlu, her ne kadar açıktan ve ayrı bir şekilde Osmanlılık ideolojisi dillendirilmese de bu üç cereyanın yazarlarının şu ya da bu şekilde Osmanlılığa referans yapmalarının aslında Osmanlılığın en güçlü ideoloji olduğu yorumunu yapmaktadır Zira temel amaç devletin hayatta kalmasıdır.

Türk milli hareketi hakkında da Erol Köroğlu, Osmanlılık, İslamcılık ve Batıcılığın her üçünün de bu hareketin bir parçası olduğunu ikna edici bir şekilde iddia etmektedir. 1908 yılının sonlarına doğru İstanbul'da Türk Derneği kurulmuştur. Bu dernek değişik fikri geçmişlere sahip birçok kişiyi bünyesinde barındırmıştır. Zira dernek kültürel açıdan Türkçü olabilirdi, ancak politik açıdan Osmanlıcıydı.

Özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra İttihat ve Terakki Partisi "*ittihad-ı anasır*" fikrinin bir işe yaramadığını görmüş bu yüzden yavaş yavaş Türk milliyetçiliğini benimsemeye başlamıştı. Ancak Erol Köroğlu, İttihat ve Terakki Partisi'ni bu tercihe şartların, özellikle de Balkan Savaşları'nın zorladığını ve partinin esas olarak ülkeyi kurtarmak için bu ideolojiye sarılmaya başladığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, ortaya çıkan Türk milliyetçiliği ideolojisi de monolitik ve sistematik olmaktan uzaktı. Bu ideolojiye bağlı olduklarını ifade edenlerin bir kısmı daha dar kapsamlı Anadoluculuğu savunurlarken bir kısmı da daha yayılcı ve irredentist olan Turancılığı benimsemişlerdi.

Sonuç olarak, Erol Köroğlu'nun bu çalışması özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti'nde ideoloji özellikle de milliyetçilik konularında araştırma yapanların görmezden gelemeyeceği bir kitaptır. Bunun yanında, bu kitap genel olarak Türkçülük ya da Türk milliyetçiliği konularında çalışanların bazı yerleşmiş kabulleri sorgulamalarını gerektirecektir. Ve bu kitabın tarihçiliğe bir katkısı da, belki de en önemlilerinden birisi olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gayrimüslimler üzerindeki çalışmalarda kendisini çokça gösteren teleolojik yaklaşımların ve bu yaklaşımlardan kaynaklanan bir kısım ezberlerin sorgulanması gerektiğini ortaya koymasındır.

BESTAMİ S. BİLGİÇ*

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE
Türk Tarih Kurumu